

לעיל עט), שגם בשנפל הבית או נשרף – משלם השוכר דמי שכירות על הזמן כולו, שהשכירות – כמכר היא נידונית, וכאדם שקנה ואח"כ נפל ביתו. ומזל שניהם גרם – זה הפסיד את ביתו וזה הפסיד את זמן שכירותו (ע' חו"א ב"ק כג, י). אך גם לשיטה זו, אם פרצה שריפה בכל העיר (או ברובה. ע' בפוסקים) – הרי זו מכת מדינה ומנכה לו מדמי השכירות (רמ"א שם).

וכבר העירו (ע' תשו' מיימוניות וחו"א שם) שצריך לחלק לדעה זו בין בית שנפל ובין חמור שמת באמצע הדרך, שפטור משלם (לעיל עט.) – אפשר שמדובר בחמור חלש (כמו שאמרו בגמ' שם שיש עליו תרעומת).

עולא אמר: כגון שנשדפו ארבע שדות מארבע רוחותיה...' משמע שדוקא באופן זה שכל סביבה נשתדף, רק אז נחשבת מכת מדינה. ואף על פי שאם גם השדות שמסביב היו מוחכרות אצל אחרים, אין דנים עליהם כ'מכת מדינה' אלא מייחסים את ההפסד למזלם של חוכריהן, שהרי הם אינם מוקפים בארבע רוחות – אין זה מן הנמנע לדון את זו שבאמצע ב'מכת מדינה', כי אין לנו לתלות שהאמצעית ניוקה בגלל מזלו של החוכר אלא יש לתלות שהיתה ניוקית בכל אופן, גם אילו לא היתה מוחכרת, הגם שאלו שמסביב אפשר שלא היו ניוקיות לולא מזלם הרע של חוכריהם.

דף קו

הערות וציונים

אמאי, הכא נמי נימא ליה... – משום דאמר ליה: אי הוה חזית לאישתיורי לך מידי, הוה משתייר לך מדנפשך. אם תאמר, אדרבה, הלא אין מדובר בהזק של הקרקע בעצמה, אלא בנוקי התבואה בלבד, והלא תבואת שנה זו שייכת לחוכר ולא למחכיר, ומדוע אצל המחכיר תולין שלפי מזלו היתה תבואה זו נשארת בידו, וכלפי החוכר אין אומרים כן?

יש לומר שאצל החוכר, גם אם נתלה שאין מזלו גרם לו כן וננכה לו מדמי החכירות, הלא השתדף לו הכל ולא נשאר בידו מאום, הרי שנסתרה טענתו שלפי מזלו היה נשאר לו מעט מהרבה, שאילו כן היה נשאר לו ממקום אחר, אבל כלפי המחכיר הרי אדרבה תולין שזו היא שנשארה לו לפליטה והריהי שייכת לו, וגובה על ידה את דמי החכירות שזוהו ריווחו מאותה קרקע (עפ"י תוס'; סמ"ע שכב סק"ד. ומלשון המאירי (וכן כתב בערוך השלחן שם ב) משמע שסברא זו משמשת כטעם נוסף על הנאמר בגמרא. וצ"ב).

אמר ליה: שביעית, אפקעתא דמלכא. פירוש מחודש כתב הרי"א¹ (בקונטרס הראיות): אכן אין הטעם בשביעית מפני שאינה נקראת 'שנת תבואות' שהרי יש בה תבואה, אלא משום שאין אני קורא בה הוא מוכר לך מפני שאינה שלו, שהתורה הפקירתה.

(ע"ב) 'קשיא'. לא אמרו 'תיובתא' (ע' במובא ביוסף דעת בכורות כג) – פירש הרי"א² (בקונטרס הראיות), שלפי האמת אין כאן קושיא שהרי העמידה (לעיל צג): שנכנס בזמן שנכנסים השומרים לעיר או ששמע קול אריה ונכנס, ואין כאן פשיעה ממש, ולכן אינו דומה לנידוננו שכאן פשע ולא זרעה הלכך חייב. והמקשה לא היה סבור להעמידה באופן כזה שלא פשע. אולי משום שסבר שתחילתו בפשיעה וסופו באונס פטור, ומעמיד את הברייתא שפשע ונכנס לעיר.

[וע"ע בשו"ת חיים שאל (מה) שאין אומרים סברא זו אלא כאשר שינה מדברי משלחו, לא בלא"ה].

ובאור שמח (שכירות ג,ה) באר באופן אחר מדוע אין כאן 'תיובתא' – כי באמת אין חוששין לספק רחוק כזה שיילחם עם הארי או הזאב ויציל. ואכן במקום ששמר כדינו אינו מחויב להלחם עמו, ואם לא נלחם ודאי אין לחייבו מפני הספק שמא אילולי נלחם אולי היה מצליח (ובזה יישב את קושיית התוס' כאן). ודוקא כאן לפי שלא שמר כהוגן וכבר נשתעבדו נכסיו, לכך הקשו שיש לחייבו מפני ספק רחוק, כשם שבנידוננו אתה בא לחייבו מפני הספק לפי שכבר נתחייב בדמי החכירות.

'וקיימא כימה ארישיהו'. על זיהוי ה'כימה' – ע' במובא בברכות נח.

'הא דקבלה מיניה באפלי'. על מה שכתב רש"י שהשעורין נורעים באדר – ע' באור הדבר בשו"ת אגרות משה אה"ע ח"ד נג. (וע"ע רש"ש ב"ב כח ובספר אמת ליעקב שם).

'ההוא גברא דקביל ארעא למיזרעה בה תומי אגודא דנהר מלכא סבא בזווי. איסתכר נהר מלכא סבא. אתא לקמיה דרבא, אמר ליה: נהר מלכא סבא לא עביד דמיסכר, מכת מדינה היא...' משמע שאילו לא הופסדו גם אחרים אלא הוא בלבד, אינו מנכה מחכירותו שמזלו הוא שגרם. ומכאן נראה להוכיח שסברת 'מזלך גרם' אינה אמורה במאורעות הבאות בידי שמים בלבד כגון חגב ושדפון, אלא גם הנעשות בידי אדם בעל בחירה, כגון לסטים. שהרי גם כאן סכרוהו בני אדם. (וכבר דן בזה בשו"ת מהרש"ם (ח"ב קצט), וכן נקט שם במסקנא. וכן נראה מדברי הפוסקים בכ"מ – ע' מחנה אפרים שכירות ו,ז).

'מגבת פורים לפורים, ואין מדקדקין בדבר' – נתבאר לעיל עה:

'ככתבם וכלשונם'

'מצי אמר ליה: אילו זרעתה חיטי, הוה מקיים בי ותגזר אומר ויקם לך' – וישמע הכנעני מלך ערד... (במדבר כא,א) – זה עמלק. ושינה לשונו לדבר בלשון כנען, כדי שיהיה ישראל מתפללים להשם ליתן כנענים בידם, והם אינם כנענים' (רש"י). אף על גב דאם הוי ידעי שהם עמלקים, היו מתפללים על עמלקים שיתן בידם, מכל מקום לא היתה מועלת תפילתם כיון שהתפללו בטעות. ומזה יצאה ההלכה הקבועה בתלמוד (פרק 'המקבל') 'אמר לו (המשכיר) זרעה חיטי ואזל זרעה שעורי ואשתדוף רובא דבאגי ואישתדף נמי הנך שערי דיליה כו' או דילמא מצי אמר אילו זרעת חיטי הוי מקיים בי ותגזר אומר' וכו' – שאני לא בקשתי מהשי"ת שיצליחני בשעורים, אלא בחיטין. ונכון... (משך חכמה חקת. וע"ש הסבר נוסף להתחפשותו של עמלק).

'ונימא ליה, נהי דלניסא רבה לא הוה חזינא, לניסא זוטא חזינא' – 'כל ישועת השי"ת לאדם נקרא נס, כמו שאומרים 'ועל נסיך שבכל יום עמנו'. ובב"מ נקרא 'ניסא זוטא' כאשר ההצלה בדרך טבע קצת, כלעמוד נגד אריה, שפעמים האדם גובר עליו, או בדאשתדף רובא דבאגי ואכלן חגב, וזה ממיעוט הניצולים. ושם מבואר דכל אחד ראוי לנס שהרי כל אחד יכול לטעון כן ולא חילקו בין אדם לאדם, ואפילו

לניסא רבא כרבי חנינא בן דוסא, ע"ש. ובשבת (ג,ג): 'כמה גרוע אדם זה שנשתנו עליו סדרי בראשית' – הרי אדרבה, לאדם גרוע שהיו הרבה מקטרגים נגדו למעלה ולא יכול לעזור דרך טבע להשפיעו ריוח, הוצרך לעשות ניסא רבא שהוא למעלה מהנהגת הטבע המסורה למנהיגי הטבע, ואין כח המקטרגים מגיע לשם.

ובשבת (ל,א): אל ירד למקום סכנה שיעשו לו נס. והיינו, לדבר סכנה ברורה, דמהיכי תיתי יסמוך על נס רק לחשש סכנה (?). אפשר שחסרות כאן כמה מלים, ואע"פ שאפשר שניצול, זה נקרא נס למי שהשגחת השי"ת עליו ואינו מסור למקרה, כל הצלה קרוי נס מנסים נסתרים.

וגם על זה מנכין מזכיותיו (שבת שם). ועל כן אין לאדם לבקש מהשי"ת אלא ההכרחי לקיום הגוף, שזה הכרח לנברא, דמאן דיהיב חיי ע"כ יהיב מזוני (כמ"ש תענית ח).

ומה שאמרו בשבת (כה סע"ב) 'איזהו עשיר', ופרש"י: נפ"מ למטרך להדורי אמלתא, ובנידה (עא סע"ב): מה יעשה ויעשיר, יבקש רחמים וכו', ובבבא-בתרא (כה,ב) הרוצה להעשיר יצפין, – היינו למי שמכיר בנפשו שהוא צריך זה לעבודת השי"ת שיוכל לעבדו עי"ז בהרחבת הלב יותר, וכמו שאמרו (בברכות נז,ב) 'שלשה דברים מרחיבין דעתו של אדם...' – ומה שחכמים קוראים 'דעת', הוא הדעת אותו ית', שאנו מבקשים על זה בברכת אתה חונן, ושעל זה אמרו 'דדא קני – מה חסר', ודעת זה מתרחב על ידי הרחבת גופניות בדירה נאה וכלים נאים, ומי שמתכוין לכך ויודע בעצמו דצריך לכך לשם שמים ולא יטנו העושר מעבודתו ית', דעל כן אמר שלמה המלך ע"ה: ריש ועושר אל תתן לי... פנ... ונאמר: 'וכסף הרבית...' וכמ"ש בברכות לב רע"א יכול לבקש ובוה אין מנכין מזכיותיו, אדרבא מוסיפין גם זה על זכותיו, כיון שהשתדלותו בעושר הוא גם כן זכות לשם שמים, וכן יוכל להכניס עצמו גם כן למקום סכנה כשכוונתו לשמים, ועל זה נאמר ואהבת... בכל נפשך – שצריך למסור נפשו לעבודת השי"ת ולא על מנת לעשות לו נס, דאז אין עושיך, רק כשמוסר נפשו באמת די שיהיה המסירות-נפש בלב ולא בפועל ואז השי"ת מצילו בפועל...'

(דברי סופרים לר"צ הכהן מלובלין ח)

דף קז

'... רבין אחי, דיילי דיילך ודיילך דיילי. נהוג בני מצרא...'. יש מפרשים (ראב"ד; פסקי הרי"ד): האילן הנטוע בתוך שלי, אף על פי שפירותיו שלי מן הדין, אך כיון שנהגו בני המיצר ללכת אחר נופו – שלך הוא כי נופו נוטה אליך. וכן פירות אילנך הנוטים לשטחי – שלי הם כפי המנהג. ויש מפרשים (ר"ח ורבנו משולם. עתוס' רא"ש) 'שלי שלך...' – אין אנו מקפידין זה על זה, מכל מקום בני המיצר דעלמא נהגו... (וע"ע חכמת מנוח).

'אסור לו לאדם שיעמוד על שדה חבירו בשעה שעומדת בקמותיה'. הרמב"ם השמיט הלכה זו. שלשיטתו (ע' מגיד משנה שכנים ב,טז). ובתשובת הרמב"ם להכמי לונגיל (פריימן רס) המובאת במגדל עוז, אין זו אלא ממידת חסידות ולא מן הדין.

והראב"ד שם השיגו, והצריך גדר גבוהה ד' אמות בגינה. וכן הרי"ף, הרא"ש והשו"ע (ח"מ שעה, ה) הביאו מימרא זו להלכה, כלשונה: 'אסור...'. וכן בראשונים ריש ב"ב. וע"ש בחזו"א.

אפשר אולי שהרמב"ם הולך לשיטתו, לענין שטיחת אבידה בפני האורחים (בהלכות גזילה ואבידה יג,יא), השמיט הטעם המובא

במתניו מפני שהוא נוהג בהם מנהג בזיון – אבל קושרם על זרועו במקום תפלין (רבי חייא). משום דבי שילא אסרו אפילו במשא קל [אפילו רבעא דרבעא דפובדיתא] על הראש שיש בו תפלין. ואפילו מטפחת שלהם (רש"י): שכורך בה התפלין בלילה. ור"ח גרס 'מטפחת של לחם' אסור להניח על הראש שיש בו תפלין. והרמב"ם סתם 'מטפחת'.

א. להלכה נפסק בשלחן ערוך (מא) כדעה אחרונה. והט"ז כתב שלדעת הטור אין איסור אלא בנפח ארבעה קבין, שרוצץ. 'אבל אנו אין לנו אלא דברי השו"ע דבכל גווי אסור' (מטה יהודה, מובא בבאה"ל שם).

כובע או בית ראש של גלימה – דרך מלבוש הוא ולא משא, ומותר (מאירי). וערמב"ם תפלין ד, כג: 'אפילו מטפחת אסור להניח על הראש שיש בו תפלין אבל צונף הוא מצנפתו על תפיליו'.

ב. אם מוציא ובל בידיו, אפשר שאפילו התפלין תחת בגדיו יש בדבר משום בזיון לתפלין שעליו (עפ"י פרי מגדים מא, מובא במשנ"ב סק"ג).

דפים קה – קו

רנג. החוכר קרקע מחברו, ונשתדפה או אכלה חגב – האם מנכה לו מדמי החכירות?

אם ארע נזק שאינו בכלל 'מכת מדינה' – אינו מנכה לו מדמי החכירות. ואם היתה זו 'מכת מדינה' – מנכה.

לדעת רב יהודה, מכת מדינה היא כשנשתדפו רוב השדות שבאותו מקום (לפרש"י ומאירי: רוב אותה בקעה. וי"א רוב שדות העיר. ערמב"ם שכירות ח,ה. וע' הגהות הגר"א). ולדעת עולא כגון שנשתדפו ארבע שדות מארבע רוחותיה.

ונסתפקו במערבא (לדעה זו, האחרונה. ראשונים) כאשר היה הפסק שדה בור בינה לבין אותן שדות, וכן נסתפקו בשדות אספסת או תבואה אחרת שהיו סביבותיה. עוד נסתפקו בנשדף תלם אחד על פני כולה (כל סביבותיה) או נשתייר תלם אחד על פני כולה. וכן: כל העולם כולו בירקון ושלו בשדפון, או להפך – מהו. תיקון.

א. הר"ן כתב שהספקות הראשונים אינם אלא לעולא, אבל לר"י כיון שנשתדף רוב הבקעה אפילו ממין אחר ודאי הרי זו מכת מדינה.

ופסקו הר"ף והר"ן כרב יהודה (בר"ן לפנינו הגרסה: רב יוסף). ויש פוסקים כעולא כי אליביה באו כל הספקות. ולגוף הספק יש מצדדים לומר שמנכה מחכורו, כדין ספק ממון (עפ"י ראב"ד, מאירי).

ב. הספקות כשסביבותיה מין אחר מתפרשים בשני אופנים; או כשהן לקו, או כשהשדות שמסביבותיהן לקו והן לא לקו (ע' מאירי).

ג. כל העולם בשדפון ושלו אכלה חגב, או להפך – אין ספק שאינו מנכה לו. וכן כתבו חכמי התוספות (מאירי).

שינה החוכר זרע דבר אחר ממה שאמר לו המחכיר, והשתדפה רוב הבקעה – מסתבר שיכול המחכיר לטעון אילו זרעתה כדברי היה מתקיים בי' ותגזר אמר ויקם לך ועל דרכיך נגה אור'.

נראה שדין זה נכון הן בחכירה הן בקבלנות, שפושע הוא במה ששינה. וכן נראה מלשון הרמב"ם (ח,ה. רמ"ך).

גשתדפו כל שדותיו של מחכיר ובכללן שדה זו, ולא השתדפו רוב השדות שבאזור – מסתבר שאינו מנכה לו מחכורו, שיכול המחכיר לטעון אין זה משום מזול, שמא נגזר עלי שיישאר לי מעט.
גשתדפו שדותיו של חוכר (שבמקומות אחרים, בלא שדפון שכניו (מאירי). וכל שדותיו בלא שיור. תורת חיים), וגם השדה הזו עם שאר השדות שסביבותיה – יכול המחכיר לומר: מזלך גרם.

לא זרעה כלל, ואכל חגב בכל השדות הזרועות – שמואל אמר שחייב לשלם לו חכורו, שיכול המחכיר לומר אילו זרעתה היה מתקיים בי 'לא יבשו בעת רעה ובימי רעבון ישבעו'. ורב ששת הקשה על כך.
הלכה כשמואל (ערמב"ם שכירות ה,ה).

זרעה (ואכלה חגב או גשתדפה, ואפילו מכת מדינה. ערש"י רמב"ם רמב"ן רשב"א תורא"ש ושיטה) – חוזר וזרעה בשנית. זרעה בשנית ושוב נזוקה – לתנא אחד אינו חייב לזרעה בשלישית ולתנא אחר זרעה בשלישית [ותלו זאת במחלוקת רבי ורשב"ג אם בשתי פעמים הוי חזקה או בשלש], אבל לזרוע פעם רביעית אינו חייב לדברי הכל.

הרמב"ן פסק כרשב"ג שאמר שלש פעמים, לפי שהיה אביו ורבו של רבי (וכ"ד הרא"ש ונמו"י). והמאירי נקט לעיקר לפסוק כרבי, שבעניני מיתה ולקיימה פוסקים כמותו להחזיק בשתים. ועוד, שכל ספק ממון לקולא.

זרעה ולא צמחה – אמר ריש לקיש: אומר לו בעל הקרקע היה לך לנסות לזרוע שוב כל ימי הזרע. ופירשו: בזרעת מינים מוקדמים, תקופת הזרע מסתיימת בכסלו [בתחילתו או אמציעתו או סופו – תלוי בדעות התנאים]. ובמאחרים – בשעה שהחוכרים חוזרים משדותיהם ומזל כימה על ראשם (לפרש"י הם ימי אדר, ולפתוס' בתחילת שבט של חמה. וי"מ באמצע החורף, או כ"ב בטבת (ע' שיטמ"ק בשם הראב"ד ור"י טוב עלם). והכל לפי ראויות הזריעה שבאותו מקום. ערמב"ם).

זה אמור בשדה בדוקה לעשות פירות, אבל שדה שאינה בדוקה – אם הוחזקה שאינה מצמחת פעמים או שלש כנ"ל – אינו חייב לנסות עד סוף ימי הזרע. וכן כשחכר לכמה שנים והוחזקה שאינה מצמחת, אפילו בשנים כתקנן – אין כופים אותו לזרוע שוב (רמב"ן עפ"י הירושלמי).

נהר המשקה את השדות, שיבש או נסכר על ידי המלך – הריהו מכת מדינה. ואם היה המאורע שכיח – אין זו מכת מדינה, שהיה לו לחוכר להעלות על הדעת ולהתנות (ראשונים עפ"י משמעות לשון הגמרא).

רבי יהודה אומר: אם קיבלה הימנו במעות – בין כך ובין כך אינו מנכה לו מחכורו (שעל המעות לא נגזרה גזירה הלכך לא עליה היתה פורענות זו. רש"י). והורה רבא למעשה שאין מי שחש לדעה זו.

יש סוברים שאין מנכה מחכירותו במכת מדינה אלא בקרקעות, לפי שהקרקע בחזקת בעליה עומדת ויכול החוכר לומר נסתחפה שדך, אבל לא במטלטלין (ע' שו"ת מהרי"ל לז; שו"ת מהרש"ם ח"ב קצט).

דין השנים שאינן עולות לחשבון מוכר שדה אחוזה – ע' ערכין כט"ל.

דף קו

רנד. המקבל שדה מחברו בחכירות עבור כמות תבואה מסויימת, ולקתה התבואה – האם נותן לו מתבואת השדה שלקתה או צריך ליתן לו תבואה משובחת מהשוק? ומה הדין כשחטיה יפות, האם חייב ליתן לו מהן דוקא?

שנינו: המקבל שדה מחברו בעשרה כור חטים לשנה, ולקתה – נותן לו מתוכה.
פסק עמו לגדל בה אספסת ולשלם לו בכור שעורים (מן השוק. רש"י), והחוכר זרע בה שעורים לאחר קצירת האספסת ולקו, ובא לשלם לו מהן – הורה רבינא שצריך לשלם לו בשעורים יפות.
והוא הדין אם מתחילה שינה זרעה שעורים (עתוס' וש"פ. ובתו"ח דדל כמשמעות הפוסקים שכל שהיה מותר לו לשנות, כגון בדבר שמכחיש פחות את הקרקע – אם לקתה נותן לו מתוכה).
יש מפרשים שזרע תחילה ממין אחר ממה שאמרו ואח"כ מאותו המין שאמרו ולקתה בשנית, או שזרע פעמיים מאותו המין ולקתה השניה – אינו נותן אלא מהפירות הטובים (עפ"י רמב"ם שכירות ח.ז. וע' במאירי).

חכר כרם ועשה החוכר יין והחמיץ – סבר רב כהנא דהיינו דין המשנה 'לקתה נותן לו מתוכה'. אמר לו רב אשי שכאן שונה שהרי השדה עשתה שליחות בעליה שהרי הענבים לא לקו אלא היין, ולכן חייב לשלם לו בפירות טובים.

יש מפרשים שחכרה לשלם ביין, ויש מפרשים דוקא שחכרה בענבים. וכן הביאה הרמב"ם להלכה זו (מובא במאירי).

ומודה רב אשי בענבים שהתליעו (בין הבציר לדריכה וכגון שלא איחרו יותר מן המנהג. רש"י) או בשדה שלקתה בעומריה (בעודן שטוחות בשדה ליבוש בקיץ, שכל זמן זה עדיין צריכות לקרקע. רש"י) – שנותן לו מתוכה.

היו חטיה יפות – חייב ליתן לו מתוכה ולא יאמר הריני לוקח מן השוק.
(וצ"ע בסתימת לשון הרי"ף (סא. בדפיו) המורה שיכול ליתן פירות אחרים).

דפים קו – קז

רנה. המקבל שדה מחברו לזרעה מין מסויים, האם רשאי לזרעה מין אחר?

המקבל שדה לזרעה שעורים – לא יזרענה חטים (שמכחישות הקרקע יותר מהשעורים); תבואה – לא יזרענה קטנית. כן שנו במשנה, ואילו רב יהודה שנה לרבין 'תבואה – יזרענה קטנית'. ופירשו שבבבל שונה (שהיא במצולה ואין לחוש לכחש הקרקע. רש"י. והראב"ד פירש ששם הקטנית עדיפה על החטים מפני ששואבת הלחות היתרה המרקבת את הפירות. ומשמע לפי"ז שבבבל קיבל לקטנית לא יזרענה תבואה).
המקבל לזרעה שעורים – יזרענה חטים. קטנית – יזרענה תבואה. רשב"ג אסר. רב חסדא פירש טעמו משום שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב ולא ימצא בפייהם לשון תרמית. והקשו על כך ממה שמצינו במקום אחר שלרשב"ג מותר לשנות לחברו בדבר שאין מקפידים בו. ופירש אביי טעמו, שמא מקפיד על החטים מפני טובת הקרקע (לפרש"י, שמא זרע אשתקד חטים ואין טוב לשנות מדי שנה לזרע אחר. ולפתוס' להפך; שמא זרע אשתקד שעורים וחפץ בשינוי הזרע כדי שתחזור הקרקע לכוחה). ולפי טעם זה, אם שונה בחרישה – אין קפידא בדבר ולא אסר רשב"ג בזה.